

Людмила СЕРВАТЮК

ORCID:0000-0003-2302-4729

Василь ТРОНЦ

ORCID: 0000-0001-9484-9221

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ПЕРЕСЛІДУВАННЯ НАПАДІВ НА ОБ'ЄКТИ, ЩО ОХОРОНЯЮТЬСЯ, ВІДПОВІДНО ДО СТАТТІ 8(2)(В)(ІХ) РИМСЬКОГО СТАТУТУ

Постановка проблеми. Переслідування за напади на культурну спадщину згідно з положеннями статті 8(2)(b)(ix) Римського статуту становить надзвичайно складне завдання. Воно взаємопов'язане із захистом об'єктів історичного, культурного та духовного значення в контексті застосування міжнародного гуманітарного права. Процесуальна складова переслідування за напади на об'єкти культурної цінності у випадку збройного конфлікту передбачає детальне тлумачення норм міжнародного гуманітарного й кримінального права для встановлення суб'єктивної сторони злочину, зокрема наміру та обізнаності обвинуваченого, а також балансування між вимогами військової необхідності та абсолютною заборонаю цілеспрямованого руйнування культурних об'єктів.

Додаткові труднощі виникають у контексті доказування, особливо щодо символічної, історичної та експлуатаційної цінності пошкодженої чи зруйнованої культурної спадщини. Національні правові системи часто виявляються неспроможними забезпечити ефективне переслідування таких злочинів. Одночасно звичаєве міжнародне право продовжує розвиватися, реагуючи на сучасні виклики, зокрема використання культурних об'єктів як засобу або щита під час асиметричних конфліктів.

Отже, перед міжнародним співтовариством постає нагальна потреба у гармонізації міжнародно-правового режиму захисту культурної спадщини. Це включає узгодження положень Римського статуту з іншими ключовими міжнародними інструментами, такими як Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, її Другий протокол, Додаткові протоколи до Женевських конвенцій та конвенції ЮНЕСКО.

Важливим завданням також є вдосконалення механізмів міжнародного співробітництва, підвищення ефективності судових процедур і зміцнення спроможності міжнародних та національних інституцій забезпечувати правосуддя. Ці заходи мають на меті не лише попередження майбутніх порушень, але й підтвердження фундаментального значення культурної спадщини як основного елемента розвитку людської цивілізації.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є всебічний і доктринальний ретельний аналіз правової та процесуальної бази, що регулює переслідування нападів на охоронювану культурну спадщину відповідно до статті 8(2)(b)(ix) Римського статуту. Особлива увага приділяється багатогранному взаємозв'язку між інтерпретаційними проблемами, зокрема встановленням необхідних елементів складу злочину: наміру, знання та зв'язку зі збройним конфліктом.

Дослідження охоплює процесуальні аспекти обґрунтування умисного цілеспрямованого нападу на культурні цінності в умовах обмежень щодо доказів, притаманних лише міжнародному кримінальному праву. Аналіз також включає співставлення військової необхідності з абсолютною недоторканністю культурних об'єктів, закріпленою в нормах міжнародного гуманітарного права, таких як Гаазька конвенція 1954 року та її протоколи.

У роботі здійснюється критична оцінка судових прецедентів і їх наслідків для кодифікації нових норм звичаєвого міжнародного права з метою розробки рекомендацій щодо реформ, спрямованих на гармонізацію міжнародно-правових інструментів, зміцнення стратегій обвинувачення та забезпечення ефективного судового розгляду таких порушень. Ці заходи мають бути спрямовані на підтримку верховенства культурної спадщини як непорушного стовпа людської цивілізації.

Виклад основного матеріалу. Правові та процесуальні рамки, що регулюють переслідування воєнних злочинів, спрямованих проти культурної спадщини, згідно зі статтею 8(2)(b)(ix) Римського статуту, охоплюють унікально складний вимір міжнародного кримінального права, де складна взаємодія конкуруючих імперативів, а саме: першочерговості захисту культурних цінностей як втілення колективної ідентичності людства та необхідності проведення військових операцій під час збройного конфлікту, потребує вичерпного вивчення нормативних інтерпретацій, доказових порогів і юрисдикційних повноважень. Положення Римського статуту криміналізує умисні напади на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових або благодійних цілей, а також на історичні пам'ятки, якщо вони не є військовими об'єктами, тим самим встановлюючи категоричну заборону, що відображає ширший корпус міжнародного гуманітарного права, кодифікований в основоположних документах, включаючи Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року [1], Другий протокол до неї 1999 року [2], Додаткові протоколи I і II до Женевських конвенцій [3], Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [4], Декларацію ЮНЕСКО про навмисне руйнування культурної спадщини 2003 року [5], Статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МТКЮ) [6], а також звичаєві правові принципи, підтверджені в Проекті статей Комісії міжнародного права про захист навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами [7].

Центральне місце в переслідуванні таких злочинів займає доктринальне тлумачення необхідного *mens rea* за статтею 8(2)(b)(ix), яке вимагає встанов-

лення того, що злочинець діяв з конкретним наміром і усвідомленням того, що він спрямовує напади на об'єкти, які безпомилково ідентифікуються як культурні цінності. Цей інтерпретаційний виклик ускладнюється доказовим тягарем демонстрації як культурної значущості об'єктів нападу, так і відсутності військової необхідності, що вимагає ґрунтовних свідчень експертів, наявності судово-медичних доказів та документального підтвердження статусу об'єкта, що охороняється відповідними міжнародними угодами. Судова практика Міжнародного трибуналу по колишній Югославії, зокрема у справах «Прокурор проти Кордича і Черкеса» [8] та «Прокурор проти Стругара» [9], підкреслює прецедентне значення розмежування прямих нападів на культурні цінності та супутньої шкоди, а також порушує важливі питання щодо пропорційності та необхідності як потенційних засобів захисту.

Крім того, процесуальні обмеження механізмів кримінального переслідування МКС, у тому числі його залежність від співпраці з державою у збиранні доказів і забезпеченні виконання рішень, створюють значні перешкоди для забезпечення відповідальності. Фрагментарність національної правової бази для переслідування нападів на культурні цінності ще більше загострює цю проблему, оскільки державам часто бракує необхідної законодавчої та інституційної спроможності для ефективного судового розгляду таких злочинів. Прогалини в тлумаченні самого Римського статуту, особливо щодо визначення поняття «військовий об'єкт» та обсягу захисту, що надається культурним цінностям під час неміжнародних збройних конфліктів відповідно до статті 8(2)(e)(iv) [10], вимагають узгодженого підходу до погодження різних правових режимів, що застосовуються до захисту культурної спадщини.

Нормативна еволюція міжнародного права щодо культурної спадщини нерозривно пов'язана з визнанням її невід'ємної цінності як «сховища колективної пам'яті та ідентичності людства» – принципу, закріпленого в преамбулі Гаазької конвенції 1954 р. і підтвердженого в Декларації ЮНЕСКО 2003 р. Однак навмисне руйнування культурної спадщини під час збройних конфліктів, прикладом якого є систематичне знищення пам'яток під час конфліктів у Сирії, Іраку та Малі, є не просто нападом на матеріальну власність, а цілеспрямованою спробою стерти культурну та історичну ідентичність цілих спільнот, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права і злочином, який викликає всезагальне занепокоєння. Цей подвійний характер культурної спадщини як матеріальної та нематеріальної сутності вимагає розширеної концепції її захисту в рамках міжнародного кримінального права, що охоплює не лише фізичну цілісність культурних об'єктів, а й збереження їхніх символічних, освітніх та соціальних функцій.

У справі «Прокурор проти Ахмада Аль Факі Аль Махді» (англ. Prosecutor v. AhmadAlFaqiAlMahdi) [11] МКС виніс рішення, в результаті якого обвинуваченого було засуджено за руйнування культурної спадщини в Тімбукту, Малі, за статтею 8(2)(e)(iv). Це рішення можна вважати судовим прецедентом і воно

стало важливою віхою в практичному застосуванні положень Римського статуту щодо культурних цінностей. Ця справа висвітлила стратегії обвинувачення та доказову методологію, що застосовуються для обґрунтування умисних нападів на культурну спадщину, включаючи використання супутникових знімків, свідчень експертів та підтвердження свідчень очевидців. Однак обмежений обсяг цього переслідування, що зосереджується виключно на злочинах, скоєних у контексті міжнародних збройних конфліктів, підкреслює потребу в ширшій інтерпретаційній базі для розгляду різноманітних проявів руйнування культурної спадщини як у міжнародному, так і в неміжнародному контекстах.

Реформа процесуальних і матеріально-правових механізмів для посилення захисту культурної спадщини в межах юрисдикції МКС вимагає багатогранного підходу, що включає інтеграцію спеціалізованих підрозділів з питань культурної спадщини до Офісу Прокурора, розробку стандартизованих керівних принципів документування та розслідування злочинів проти культурних цінностей, а також створення міжнародних реєстрів для ідентифікації та моніторингу об'єктів, що перебувають під захистом. Крім того, включення захисту культурної спадщини до мандатів миротворчих операцій, на чому наполягають Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Рада Безпеки ООН у Резолюціях 2199 [12] і 2347 [13], є важливим кроком до посилення превентивних і стримуючих аспектів міжнародно-правової бази.

В той же час, переслідування нападів на захищені культурні об'єкти відповідно до статті 8(2)(b)(ix) Римського статуту відображає ширший спектр викликів, з якими стикається міжнародне кримінальне право. Основна складність полягає у досягненні балансу між імперативами правосуддя, притягненням винних до відповідальності та збереженням спільної культурної спадщини людства. Усуваючи доктринальну невизначеність, процесуальні обмеження та доказові складнощі, притаманні цим переслідуванням, міжнародна спільнота може підтвердити свою відданість принципам міжнародного гуманітарного права та забезпечити, щоб руйнування культурної спадщини не залишалося побічною жертвою збройного конфлікту, а визнавалося і переслідувалося як серйозне порушення основоположних норм, що лежать в основі міжнародного правопорядку.

Для подолання численних складнощів, притаманних судовому розгляду та переслідуванню злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину, відповідно до статті 8(2)(b)(ix) Римського статуту, необхідно реформувати процесуальні механізми таким чином, щоб одночасно посилити інституційну спроможність МКС і забезпечити надійне, справедливе правосуддя для потерпілих, гарантуючи при цьому процесуальні права обвинувачених осіб. Ця реформа має включати всебічну ревізію слідчих протоколів з урахуванням унікальних доказових вимог переслідування злочинів проти культурної спадщини, особливо в контексті доведення умисного нападу на культурні цінності, на відміну від випадкових чи побічних збитків у збройному конфлікті. Таке переосмислення

вимагає створення спеціалізованих слідчих підрозділів в органах прокуратури, укомплектованих експертами в галузі законодавства про культурні цінності, збереження спадщини та судової археології, завданням яких буде виявлення, документування та збереження доказів, що стосуються культурного значення, історичної цінності та охоронного статусу об'єктів, на які спрямовані посягання.

Правове регулювання переслідування нападів на культурні об'єкти слід удосконалити шляхом розробки чіткої та кодифікованої доказової бази. Ця база має визначати стандарти для обґрунтування наміру та обізнаності обвинуваченого відповідно до статті 30 Римського статуту.

Доказові рамки повинні враховувати контекстуальні особливості злочинів проти культурних цінностей. Для цього необхідно застосовувати міждисциплінарні методології, такі як геопросторовий аналіз, цифрова криміналістика та архівні дослідження. Ці підходи дозволять встановити зв'язок між поведінкою обвинуваченого та культурною чи історичною цінністю об'єкта нападу.

Паралельно слід посилити процесуальні гарантії для забезпечення прав обвинувачених. Це включає забезпечення доступу до свідчень експертів та можливість оскаржити докази, що стосуються військової необхідності або подвійного використання об'єкта, який став мішенню атаки.

Порядок денний процесуальної реформи має визначати пріоритети міжнародного співробітництва та дотримання державами-учасницями зобов'язань щодо розслідування та судового переслідування злочинів проти культурної спадщини.

Одним із ключових заходів є укладення двосторонніх і багатосторонніх угод, спрямованих на забезпечення ефективної передачі доказів, екстрадиції підозрюваних, а також захисту свідків і експертів у сфері культурної спадщини.

Окремо слід створити міжнародний реєстр захищених культурних об'єктів, який вестимуть спільно МКС, ЮНЕСКО та інші відповідні організації. Цей реєстр сприятиме ідентифікації об'єктів культурної спадщини, що перебувають під загрозою, та слугуватиме централізованим джерелом інформації для цілей кримінального переслідування.

Крім того, процесуальна реформа має охоплювати механізми, орієнтовані на потерпілих, які визнають глибокі культурні, духовні та суспільні втрати, спричинені руйнуванням культурної спадщини. З цією метою Цільовий фонд МКС для потерпілих має бути наділений повноваженнями надавати репараційні заходи, спрямовані на реставрацію та реконструкцію культурних цінностей, а також на культурну реабілітацію постраждалих громад. Ініціативи відновного правосуддя, зокрема символічні репарації, публічні вибачення та освітні кампанії, що підкреслюють культурне значення об'єктів спадщини, також мають бути інтегровані у систему винесення вироків та відшкодування збитків.

Нарешті, процесуальні механізми мають бути переглянуті та вдосконалені для усунення прогалин у юрисдикційній застосовності та нормативному тлу-

маченні, що виникають через взаємодію міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Це вимагає систематичного перегляду Римського статуту з метою узгодження його положень з міжнародним звичаєвим правом, що розвивається, особливо щодо класифікації злочинів проти культурної спадщини як порушень норм *juscogens*. Порядок денний реформи має включати розширення сфери тлумачення статті 8(2)(e)(iv) для забезпечення захисту культурних цінностей під час неміжнародних збройних конфліктів та узгодження її застосування із зобов'язаннями, викладеними в Гаазькій конвенції 1954 року та протоколах до неї.

Таким чином, ця пропозиція щодо процесуальної реформи має на меті зміцнити спроможність МКС розглядати справи про злочини проти культурної спадщини шляхом інтеграції спеціалізованої експертизи, посилення доказової бази, сприяння міжнародному співробітництву, зосередження уваги на правах жертв і приведення нормативних тлумачень у відповідність до сучасних правових змін, забезпечуючи таким чином справедливості для постраждалих громад і збереження спільної культурної спадщини людства при дотриманні прав обвинувачених у рамках належної правової процедури і принципу законності.

Висновки. Знищення культурних цінностей, яке виходить за рамки простих матеріальних втрат і охоплює стирання ідентичності, історії та колективної пам'яті, є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права (МГП) і підкреслює необхідність створення надійних судових механізмів. Тим не менш, реалізація статті 8(2)(b)(ix) виявляє критичні прогалини в нормативних і процесуальних структурах, які регулюють таке судове переслідування, що вимагає реформ, які гармонізують правові стандарти, розширюють можливості розслідування та приводять судову практику у відповідність із змінними потребами динаміки конфліктів і зростаюча вразливість культурної спадщини.

Відсутність уніфікованої методології тлумачення щодо наміру, знання та військової необхідності в рамках статті 30 Римського статуту породжує неузгодженості, які підривають судову ефективність МКС. Крім того, пороги доказів, необхідні для обґрунтування культурної та історичної значущості цільових місць, у поєднанні з тонкощами встановлення *mens rea* злочинців, підкреслюють необхідність процесуальних реформ, включаючи розгортання міждисциплінарної експертизи та інституціоналізацію централізованої культурної спадщини.

Підсумовуючи, переслідування нападів на культурну спадщину згідно зі статтею 8(2)(b)(ix) є ключовим елементом у мандаті МКС щодо підтримання верховенства права під час збройного конфлікту та збереження спільної культурної спадщини людства. Проте реалізація повного потенціалу цього положення потребує поєднання нормативного вдосконалення, процедурних інновацій та міжнародного співробітництва. Імперативи справедливості, підзвітності та збереження культури сходяться в цих зусиллях, вимагаючи, щоб міжнародне співтовариство підтвердило свою прихильність захистити матеріальні та нематеріальні символи людської цивілізації від руйнівних наслідків війни, суворо

забезпечуючи при цьому дотримання прав обвинувачених у межах параметрів гарантій справедливого судового розгляду та належної правової процедури. Лише завдяки такому цілісному підходу МКС може зміцнити свою спроможність боротися з цими жажливими актами та зміцнити свою роль як хранителя культурної та гуманітарної справедливості.

1. *Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту* : Регламент; ООН від 14.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_721 (дата звернення: 15.12.2024)
2. *Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року* : Протокол; ООН від 26.03.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_001-99 (дата звернення: 15.12.2024)
3. *Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року* : Протокол; ООН від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_200 (дата звернення: 15.12.2024)
4. *Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини* : Конвенція; ЮНЕСКО від 16.11.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_089 (дата звернення: 15.12.2024)
5. *Draft UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*. UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000130780> (дата звернення: 15.12.2024).
6. *Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. United Nations - Office of Legal Affairs. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/icty/icty.html> (дата звернення: 15.12.2024).
7. *The ILC Draft Principles on Protection of the Environment in Armed Conflict - Lieber Institute West Point*. Lieber Institute West Point. URL: <https://lieber.westpoint.edu/ilc-protection-environment-armed-conflict/> (дата звернення: 15.12.2024).
8. *Prosecutor v. Dario Kordic, Mario Cerkez (Appeal Judgement)*, IT-95-14/2-A, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 17 December 2004, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2004/en/91973> (дата звернення: 15.12.2024).
9. *Prosecutor v. Pavle Strugar (Trial Judgment)*, IT-01-42-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 31 January 2005, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2005/en/64231> (дата звернення: 15.12.2024).
10. *Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду* : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 14.12.2024)
11. *ICD - Al Mahdi Case - Asser Institute*. ICD - Home - Asser Institute. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/3321/Al-Mahdi-Case-/> (дата звернення: 15.12.2024).
12. *United Nations Security Council Resolution 2199*. UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232934> (дата звернення: 15.12.2024).

13. *United Nations Security Council Resolution 2347. UNESCO. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000249838> (дата звернення: 15.12.2024).*

Lyudmila SERVATYUK, Vasyl TRONTS. Cultural Heritage and War Crimes: Prosecution of Attacks on Protected Sites under Article 8(2)(b)(ix) of the Rome Statute

This study examines in detail the prosecution of intentional attacks on cultural heritage under Article 8(2)(b)(ix) of the Rome Statute in the context of the broader legal and procedural framework of international humanitarian law (IHL) and customary norms, as well as the relationship between legal codification, evidentiary thresholds and case law. The study outlines the profound legal and doctrinal challenges inherent in conceptualizing the destruction of cultural heritage as a war crime, particularly in light of the ambiguity in interpreting intent, military necessity and the intent of the perpetrators, as required by Article 30 of the Rome Statute. It also highlights systemic shortcomings in prosecution methodology and cooperation between States Parties, highlighting the need for normative improvements, the deployment of interdisciplinary investigative paradigms and the institutionalization of centralized mechanisms for documenting heritage.

Through a critical analysis of subsidiary instruments such as the 1954 Hague Convention, its protocols and customary international humanitarian law, this study articulates the need for coherent legal standards that mitigate interpretative fragmentation and promote judicial consistency in the prosecution of crimes against cultural heritage. The study advances a victim-centred model of jurisprudence, advocating for restorative justice measures that include restitution, rehabilitation and reintegration of cultural heritage in affected communities, while also addressing the broader socio-cultural consequences of such crimes. The study concludes that protecting the shared cultural heritage of humanity requires a reimagined combination of international cooperation, procedural innovation and normative evolution to ensure accountability, justice and the preservation of cultural identity in situations of armed conflict.

Keywords: international criminal law, protection of cultural heritage, prosecution of war crimes, interpretation of the Rome Statute, Article 8(2)(b)(ix), legal codification uncertainties, doctrine of military necessity.

Людмила СЕРВАТЮК, Василь ТРОНЦ. Культурна спадщина та воєнні злочини: переслідування нападів на об'єкти, що охороняються, відповідно до статті 8(2)(b)(ix) Римського Статуту

У цьому дослідженні детально розглядається переслідування умисних нападів на культурну спадщину під егідою статті 8(2)(b)(ix) Римського статуту в контексті ширших правових і процесуальних рамок міжнародного гуманітарного права (МГП) та звичаєвих норм, а також взаємозв'язок між правовою кодифікацією, порогами доказовості та судовою практикою. Дослідження окреслює глибокі юридичні та доктринальні виклики, притаманні концептуалізації руйнування культурної спадщини як воєнного злочину, особливо у зв'язку з неоднозначністю тлумачення наміру, військової необхідності та умислу злочинців, як це передбачено статтею 30 Римського статуту. Крім того, він підкреслює системні недоліки в методології обвинувачення та співпраці між державами-учасниками, наголошуючи на необхідності нормативного вдосконалення, розгортання міждисциплінарних парадигм розслідування та інституціоналізації централізованих механізмів для документування спадщини.

Завдяки критичному аналізу допоміжних інструментів, таких як Гаазька конвенція 1954 року, протоколи до неї та звичаєве міжнародне гуманітарне право, у цьому дослідженні сформульовано необхідність узгоджених правових стандартів, які пом'якшують інтерпретаційну фрагментацію та сприяють судовій послідовності у переслідуванні злочинів проти культурної спадщини. Дослідження просуває модель юриспруденції, орієнтовану на потерпілих, виступаючи за заходи репаративного правосуддя, які включають реституцію, реабілітацію та реінтеграцію культурної спадщини в постраждалих громадах, а також розглядаючи ширші соціокультурні наслідки таких злочинів. У висновках дослідження стверджується, що захист спільної культурної спадщини людства потребує переосмисленого поєднання міжнародного співробітництва, процесуальних інновацій та нормативної еволюції для забезпечення підзвітності, правосуддя та збереження культурної ідентичності в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, захист культурної спадщини, переслідування за воєнні злочини, тлумачення Римського статуту, стаття 8(2)(b)(ix), правові кодифікаційні невизначеності, доктрина воєнної необхідності.